Szende Virág

A közvetítőnyelv kérdése a nyelvoktatásban*

(Különös tekintettel a magyar mint idegen nyelv oktatására)

Pályafutásom alatt (közel húsz éve oktatom a magyart idegen nyelvként) két súlyos tévhittel találkoztam a nyelvoktatással kapcsolatban. Az egyik ezek közül az a téves meggyőződés, hogy nyelvet tanítani nem lehet úgy, hogy az oktató nem beszéli a tanuló anyanyelvét, illetve nincs valamilyen más közös nyelvük, amit közvetítőnyelvként használhatnának. A másik tévhit az oktató előképzettségével kapcsolatos. Sokan gondolják azt, hogy ha valaki jól beszéli az oktatandó nyelvet (esetleg az anyanyelve), akkor már tanítani is tudja. Mindkét eset komolyan befolyásolhatja a tanuló tanárválasztását és ennek következtében a tanulás eredményességét is.

Tud-e magyar nyelvet tanítani az, aki jól tud magyarul ? Ez a kérdés természetesen nemcsak a magyarral kapcsolatosan merülhet fel. Gondoljuk meg, ha valaki jól tud használni egy nyelvet, nem biztos, hogy ismeri a mélyebb összefüggéseket is. Ma már sokan kitűnően tudják használni a személyi számítógépeket, mégsem tudják megmondani, hogy mi miért és hogyan működik benne. Ezt a szakemberek hosszú évekig tanulták az egyetemen. Nos, a nyelvvel kapcsolatosan is ez a helyzet. A nyelvtanárok is hosszú ideig tanulják nemcsak a nyelvet magát, hanem a nyelv történetét, a nyelvtani, nyelvhasználati szabályokat, megtanulják a nyelv mélyebb ismeretéhez szükséges összefüggéseket. Ezek nélkül az ismeretek nélkül hiányzik a nyelvi tudatosság, ami szükséges a nyelvtani ismeretek közvetítéséhez és megvilágításához. Különösen igaz ez az anyanyelv esetében. S bár a tanult nyelvnél kialakul a tudatos nyelvhasználat, de még mindig hiányoznak a módszertani ismeretek. Célszerű tehát szakképzett nyelvtanárt, s ha mód van rá anyanyelvi tanárt választani.

Szükséges-e a tanárnak a tanuló anyanyelvét ismernie? Kell-e egy közös nyelv, amin megérthetik egymást? Magyar nyelvkönyvek már igen régóta léteznek, a magyar mint idegen nyelv oktatása több mint 200 évre nyúlik vissza. Régi magyar nyelvkönyveink először latin nyelvtani magyarázatokkal, latin nyelvi alapon készültek. Ilyen például az 1702-ben

* Elhangzott a Főiskolai Ősz '95 című oktatásmódszertani és oktatástechnikai tanácskozáson, 1995. november 10-én.

Nagyszombatban megjelent Grammatica Linguae Ungaricae (Paulo Pereszlényi). Később megjelentek magyar nyelvkönyvek és nyelvtanok olasz, német, szlovák, cseh, sőt koreai és japán nyelven is. Ezek közül csupán néhányat sorolok fel:

Olasz:

Deáky Zsigmond: Grammatica ungherese (Magyar nyelvtan olaszok használatára)
Róma, 1827.
Várady Imre: Grammatica della lingua ungherese (A magyar nyelv nyelvtana)
Róma, 1931.
Tóth László: La lingua magiara (A magyar nyelv)
Nápoly, 1939.

Német:

Georg Szaller: Ungarische Sprachlehre Lateinisch und Deutsch erklärt
Preßburg, 1793.
Szalay Imre: Leichtfaßliche ungarische Sprachlehre
Pest, 1831.
Johann Majláth: Praktische Ungarische Sprachlehre für Deutsche in Fragen und Antworten
Pesth, 1831.
Adolf Richter: Der vollständige kleine Ungar
Wien, 1835.
Schuster Joh. Fraugott: A' Magyar Úrfi
Wien, 1834.
Moriz Ballagi: Ausführliche Grammatik der ungarischen Sprache
Pest, 1861.

A századunk második felében európai nyelveken megjelent nyelvkönyvek közül néhány:

Josef Blaskovics: Madarskiny pro samonky
Praha, 1963.
Kregárová: Ucebnica Madarciny
Bratislava, 1965.
Bánhidi - Jókai - Szabó: Lehrbuch der ungarischen Sprache
Budapest, 1957.

Tompa József: Ungarische Grammatik
Budapest, 1968.
Ginter - Tarnói: Ungarisch für Ausländer
Budapest, 1974.
Kovácsi Mária: Itt Magyarul Beszélnek
Budapest, 1993.

Kuriózumként megemlíteném azt a japán nyelven írott nyelvkönyvet is, amely 1960 körül jelent meg Magyar nyelv négy hét alatt címmel, szerzője: Imauka Zsúicsiro.

Sőt bátran dicsekedhetünk azzal, hogy intézetünk szakemberei egészen speciális igényeknek megfelelő tankönyveket is készítettek. Munkatársa lehettem két olyan magyar nyelvkönyvnek, amelynek segítségével Lendván és környékén (Szlovénia) a szlovén gyerekek tanulják az ott kisebbségben élő magyarok nyelvét. Ezek a nyelvkönyvek a Lendvai Kétnyelvű Általános Iskola 3. osztálya számára készült Csön, csön gyűrű (Aldea-Dávid-Gyúró-Kármán-Szende, Szerk: Dávid Mária, Ljuljana, 1994.) és a 4. osztályos Kerek perec. Mindkét könyv tisztán magyar nyelven íródott, de feltételezi a tanár kétnyelvűségét, azaz igényli azt a segítséget, hogy egyes részeket a tanár lefordítson szlovénra.

Voltak tehát és ma is vannak olyan nyelvkönyvek, amelyek feltételezik azt, hogy a tanár beszéli a tanuló anyanyelvét, s ennek az adottságának a felhasználásával oktatja a nyelvet. S erre van és lesz is igény. Nem kétséges, hogy a nagy nyelveket (angol, német, orosz, francia, spanyol) beszélők, és a Közép-Európában élők mindig élhetnek majd ezzel az előnnyel. Mert nagy előny az, ha nem a tanulandó nyelven, vagy egy másik idegen nyelven kell a magyarázatokat megérteni. Sok értékes időt lehet megtakarítani. De hátrány is adódik belőle. Mégpedig az, hogy a tanuló nem kényszerül arra, hogy a megtanulandó nyelvet minél előbb használja, azaz a nyelv ne csak a nyelvtanulás célja, hanem eszköze is legyen a számára. Ennek ellenére nem szabad azt az előnyt kihasználatlanul hagyni, hogy a tanulónak anyanyelvén magyarázhatjuk el a nyelvtani problémákat, adhatjuk meg egy-egy szó, kifejezés jelentését.

Más azonban a helyzet, ha a közvetítőnyelv nem a tanuló anyanyelve. Egy harmadik nyelv belépése csökkentheti a tanulás hatékonyságát. A tanulónak az anyanyelve, egy már többé-kevésbé ismert idegen nyelv, s egy harmadik, alig ismert nyelv között kell egyensúlyoznia. Tapasztalatom szerint ez a szükségesnél jobban igénybe veszi a tanuló idegrendszerét, s a megszerzett előnyök nincsenek arányban a befektetett energiával. Milyen szempotokat érdemes figyelembe venni, amikor el kell döntenünk, hogy használjuk-e a közvetítőnyelvet, vagy nem.

A tanuló ismeri-e a közvetítőnyelvet megfelelő szinten. Ha nem, könnyen előfordulhat, hogy a célnyelv helyett ezt a nyelvet tanulja meg, hiszen ezt hallja a magyarázatok során, s ha meg akar tudni valamit a megtanulandó nyelvről, akkor kénytelen először megtanulni a közvetítőnyelvet. Ezért ilyen estben célszerű a kezdeti nehézségek áthidalása után a harmadik nyelvet kikapcsolni, s már csak a célnyelven kommunikálni. Magam is tapasztalom, hogy ha túl hosszú ideig veszem igénybe az angol nyelvet a tanításnál, diákjaim elkényelmesednek, s akkor sem használják a magyart, ha mondandójuk előadásához elegendő nyelvtani és lexikai ismerettel rendelkeznek. Ezért ahhoz a trükkhöz szoktam folyamodni, hogy egy idő után már nem értek angolul, s amikor az első meglepetésen túljutottak, rájönnek, hogy tudják használni a magyar nyelvet is. Ez az az első sikerélmény, ami a tanulást valóban előbbre viszi.

A másik figyelembe veendő szempont az, hogy *a célnyelv és a közvetítőnyelv rendszere, felépítése mennyire különböző vagy hasonló.* Ha valaki angolt tanul német közvetítéssel, akkor a német és angol nyelv grammatikájának nagyon hasonló felépítése, közös szavai (legalábbis írott formában jól felismerhető azonosságok) jelentősen segíthetik a nyelvtanulást. Hasonló tapasztalatokat szereztem a magyarral rokon nyelv, a finn esetében is. Finn tanítványaim lényegesen gyorsabban megértették a magyar nyelvtan szabályait, könnyebben kezdtek beszélni, mint más nemzetiségű társaik.

A közvetítőnyelv használata tehát hasznos lehet, s ha alkalmunk van rá, ne hagyjuk kihasználatlanul ezt a lehetőséget. *De nem feltétlenül szükséges közvetítőnyelv ahhoz, hogy egy nyelvet megtanítsunk.* Nem állítom, hogy a közvetítőnyelv nélküli oktatás nem jár nehézségekkel, de a kezdeti, talán a szokásosnál keményebb munka meghozza gyümölcsét. A tanuló hamarabb kényszerül arra, hogy használja a nyelvet, s hamarabb szerez jártasságot abban, hogy ha nem is kifogástalanul, hibátlanul, de megértesse magát. Egy vegyes csoportnál pedig, ahol nincs közös nyelv, nem is választhatunk más utat. Gyakran megkérdezik tőlem, hogy amikor az első órára bemegyek, hogyan kezdek tanítani. Úgy, hogy van egy tankönyvünk, ami ilyen esetekre készült — s intézetünkben elég sok vegyes csoport van —, s amely alkalmas arra, hogy a nyelvet szókincsében, nyelvtanában apró szakaszokra bontva megismertesse a hallgatókkal. A Színes magyar nyelvkönyv (Erdős József, Kozma Endre, Prileszky Csilla, Uhrman György, szerk: Uhrman György, Tankönyvkiadó, Budapest,1990.) erre a célra készült, s alkalmasnak is bizonyult a feladat megoldására.